دیوانی بێکەس

وچەند وشەیەک

دیوانی بێ‌کەس

محمدی مەلاکریم
ڕێکی خستووەو
سەرەتای بۆ نووسیوەو
سەرپەرشتیی لە چاپدانی کردووە
کتێبخانەی (الطلیعة) لە کەرکووك بڵاوی کردووەتەوە

جمال بابان

پێش ماوەیەك دیوانی شاعیری نیشتمان پەروەری کورد خوا لێ‌خۆشبوو فایق بێ‌کەس کە برای کارامەو ئەدەب پەروەر کاك محمدی مەلا کەریم ڕێکی‌خستووەو سەرەتای بۆ نووسیوەو سەرپەرشتی لە چاپدانی کردووە ، گەیشتە دەست خوێندەواران .

ئەمە دووهەم چاپی دیوانی بێ‌کەسە کە باسی ئەکەین ، لەوە پێش یەکەم چاپی دەرچوو بەلام ئەویان دەست کەم کەس کەوت ، بگرە هەر نەمان دی . ئەم دیوانە لەبەرگێکی جوانو چاپێکی جوانتر لە (٢٣٨) لاپەرەدا کە چاپخانەی (الادیب) لە بەغدا لە چاپی داوە.. بەتایبەتی بەرگی دوایی کە بە (٢٧ جار !)ی شێرکۆی کوری بێکەسەوە رازاوەتەوە و پێشکەشی (بێکەسی باوکو نیشتمان پەروەر)ی کردوە . . تیایدا گەراوەتەوە بۆ ئەو ساڵەی کە (بێکەس) لە جەژنی نەورۆزی لای گردی مامە یارەدا .

(٢٧ سالە من رەنجبەری تۆم)ی بەرامبەر بە (ئەدمونز) خوێندەوە .

بێ‌کەس سەردەمێك مامۆستای تایبەتیم بوو ، رێزمانی عەرەبی پێ‌ئەوتم ، جگە لەوە پەیوەندی خزمایەتی وای ئەکرد کە زوو زوو لە ماڵە خزمانو لە ماڵی خۆیان بیبینم ، بەلام ئەوسا ئەوەندە عەقڵم بە قسە بەنرخەکانی بێ‌کەس نە ئەشکاو بۆم لێك نە ئەدرانەوە . ئەوەندە هەیە لە بیرمە زۆر جار خزمان گلەییان لێ ئەکرد لەسەر ئەو (بێ‌کەس)ەی ناویەتی بەخۆیەوە وپێ‌یان ئەووت : تۆ لە هەموکەس کەست زۆرترە ، کەس بەقەدەر تۆ ئاموزاو خزمی نیە . لەوەلامدا ئەیووت :

کەس ئەوکەسەیە فریای کەس بکەوێت . من لە منداڵیەوە خۆم مشوری خۆم خواردوەو خۆم بەخێو کردوە وکەس فریام نەکەوتوە .

لەراستیشدا بێ‌کەس سەردەمێکی منالّی تاڵو ناخۆشی بەسەربرد وەختە بڵێم وەك ژیانی‌ی منداڵیەکەی (شارلز دیکنز) وایە کە لە (اولیفر تویست)دا ئەی گێرێتەوە ، بەلام فەرقەکەیان بەگوێرەی سەردەمو شوێنە .

بێ‌کەس هەر کە فام ئەکاتەوە ، یاخود هەر لە منالیەوە بێ باوکو بێ دایك گەورە ئەبێ ، هانا نابات بۆکەس کە یارمەتی بدات ، خۆی مشوری خۆی ئەخوات ، هەر رۆژە لە شوێنێکو هەر جارە لە سەرئێشێك ، دەر بەدەرو بێ دەرەتان . . جگە لەوەی باری ولاتەکەی‌و میللەتەکەی لەرووی سیاسی وئابووری‌و کومەلایەتیەوە تابڵێ‌ی ناخۆش‌و نالەباربوو ، ئەمانە هەموکاریان کردەسەر دڵە ناسکەکەی‌و دەروونە پر هەستەکەی بەجۆرێك سەیری هەر هەڵبەستێکی ئەکەیت ، لە چوارچێوەی کوردو نیشتمان دەرناچێت ، ئەگەر یەکسەریش نەبێت لە دوایەکەیدا هەر بەولایەدا با ئەداتەوە . بەڵێ هەر چەندە لە هەندێك لە شیعرەکانیدا هەستی‌ی ئومید برانو وورە بەردان ئەکرێت ، ئەمەش هۆی ئەو نالەباری‌ی و لەیەك دوورکەوتنەوەی هەندێك لە رۆڵەکانی میللەتەکەی‌و شیروتیر لەیەك سوون بوو کە ئەویش وەك شاعیرێکی هەست ناسكو لە گوشت‌و خوێن دروست

بوو ، ئەمانە هەمو کاری تیّ ئەکردن بەلاّم هەمیشەش گەراوەتەوە ولەم بابەتەی وتووەو لەگەلّ پیرەمیردا هەستیان یەك بوە :

وابزانم نەورۆزی ۹٤٥ بوو ئیمە قوتابی بووین کە قوتابخانە بردینی بۆکاریزی وەستا شەریف لای گردەکەی مامە یارەو ئەو رۆژە ئەدمونزیش هاتبوو گوایە مالّ ئاوایی لە کورد بکاتو هیجگاری بگەریتەوە بۆ وولاتی خۆی ، سەر لە بەیانی بوو لام وایە موتەسەریف خوالیّ خۆشبوو مارف جیاووك بوو ، کاتیکم زانی بوو بە هەراو نەرە نەر ، ئەو ئەبووت کورە وازبینەو مەکە . . ئەو ئەبووت نەخیر واز ناهینم ، هەمو گوناهیك لە گەردنی خۆم . . سەیرم کرد بیّکەس سنگی نا بۆپیشەوە ، ناچار ئەدمونز وتی وازی لیّبینن ، ئەویش دەستی پیّکرد :

بیست و حەوت سالّە من رەنجبەری تۆم
بەنانو ئاوو جلو بەرگی خۆم . . .

ئەو دەشتو گردو سەوزایی و سەیرانەی هەمو کرد بە ئاگر وچەپلەو بابزی . . بۆ ئیوارەش وردە خۆپیشاندانیك دەرچوو خوالیّ خۆشبوو (عیزەتی فاتە) پیشرەوی بوو ، دوای ئەوە خەلکەکە لە قوتابخانەی ناوەند لە سەرەوە گیرسانەوە ، لەویش کوریکی شیعر خویندنەوە دەستی پیکرد ، بیکەس لەویشدا ئەی نەراند :

بەهار نامەوی جوانیت ببینم
ئەمرۆ من بە دلّ پەستو غەمگینم
دوورم لە خۆشی خەریکی شینم
زارو بیزارم تاریکە ژینم
دوژمنی گولّ و لالەو نەسرینم
بەهار نامەویّ جوانیت ببینم

شیعری بیّکەس وەك کاکە حەمەی مەلاکەریم ئەلیّت[۱] : شایانی لیکۆلینەوەیەکی وردە ، واتا هەمو شتیك بە تەنها دەرچوونی دیوانەکەی تەواو نابیّت ، من لەم رووەوە بروام بە نووسەرو لیکۆلەرەوەکانی خۆمان بەهیزە کە رۆژیك لە رۆژان ئەم ئاواتە پیروزە بهیننە دی .

بیّکەس شاعیر بوو ، لە هەمان کاتیشدا بیّکەس (ساخر) و گالتەچی ونوکتەزان بوو . هەروەها قسەی بە تۆپکلّو (جوت باقیّ)ی شیعری زۆر بوو . لەم بابەتە هەبەتی (ایها الدوم) و (حوشتر بار ئەکەن لە گیپەخانە) و (ئەو موتەسەریف حازم ئیداری – لائق لەسەر خۆی کورسی وەزاری) . . بەلاّم لە هەموی خۆشتر ئەوەکە لە (تەویلّە) مامۆستای قوتابخانە ئەبیّت ، کاربەدەستانی تەویلّە لەگەلّ ئەوانەی نوقتەی سەرسنووری ئیراندا هاتوچو لە بەینیاندا هەبووە . گوایە جاریك قومیسەریکی تازە دیتە نوختەکەی ئەو بەری تەویلّە . فایقیش کار بەدەستانی تەویلّە کۆ ئەکاتەوە[۲] وەك باشجاوش و مأموری استهلاك و بلدیە و گومرك ومامۆستاکان . . ونوختەکەی بەرامبەریان ئاگادار ئوکات کەوا کاربەدەستانی تەویلّە دیّن بۆ بە خیرهاتنی قومیسەری نویّ . ئەوانیش لەو بەر هەمو کۆئەبنەوەو ئەچن بەپیشوازیانەوە . ئەمانیش کە ئەچن بیّکەس لەریّ پیّیان ئەلیّت : ئیوە هیچ قسە مەکەن من هەموتان پیشکەشی ئەم قومیسەرە تازەیە ئەکەمو بە یەکترتان ئەناسیتم . کە ئەگەنە جی ئەوانیش هەمو بەریز جۆری عەسکەری رائەوەستن . بیّکەس لەپیشدا خۆی ئەچیتە پیشەوەو دەست ئەخاتە ناو دەستی قومیسەرو ئەلیّت بەندە خۆمت پیشکەش ئەکەم (مفلس الدولەی أعوری)

پاش ئەو دووەم کەسی تەنشت خۆی پیشکەش ئەکات ئەلیّت : ئەم زاتە (نیرەکەر السلطنەی مەترەقی) بەسیّ هەم کەس ئەلیت ئەمیش (میّباز اللە خانی أعرجی) . بەچوارەمیش ئەلیت : ئەم زاتەش (سفیە الدولەی سەرخۆشی یە) . کە پینجەمیش پیشکەش ئەکات ئەلیّ ئەمیش (پیك اللە خانی شاربی)یە دوای ئەویش (مطیع الممالیك هەلّەوەری) بەحەوتەمیش ئەلیت : ئەمیش (رەقەلّ الانجمەنی بیّ هیزی)یە ، هەشتەم : (وورگ الملکی ئاووسی) . بە نۆ هەم کەسیش ئەلیت ئەم ئاغایەش (شەکەنیر هومایونی خرنوکی)یە . بەم جۆرە هاوریکانی خۆی پیشکەش ئەکات . کابراش لەم (القاب)ە سەیرانە سەری سررئەبیّ و ئەمانیش لە دلدا هەمو لەپیکەنیندا ئەکولین بەلاّم دەنگ ناکەن . تا لە دواییدا لە یەکتری ئاشکرا ئەبنو ئەبیّ بە بەزمی پیکەنین و هەرا .

ئەوەی شایانی باسە بیکەس هەروا بەخۆرایی ئەو (لقب)ەی لە هاوریکانی نەناوە ئەوەتا لەخۆیەوە دەستی پیّکردوە ، کە یەکیکی مفلسو چاوپکیشی نەبوە ، پیك اللە خانی شاربیش یەکیکیان بوە کە هەمیشە خەریکی خواردنەوە وپیك و مەی بوە می بازاللە خانی أعرجی ئەویش یەکیکی میبازو شەلبوە . .

ئەوانی تریش هەر بەم جۆرە .

ئەم زیرەکی و قسە لە جێییەو ئەم نوکتەبازیە ئەتوانم بڵێم هەر بە بنەماڵەبۆیان ماوەتەوە . هەر دومامیو ئاموزاکەی بیکەس هەموو ناویان دەرکردبو لەم روەوە[3] جگە لە هەندێکی کەیشیان کە قسە خۆش ونوکتەبازبوون .

دڵم بەوە خۆشە کەوا میللەتەکەمان خەریکە هەر نیشتمان پەروەریك خزمەتی پێشکەش کرد بێت رێزی لێبنیو لەچوار چێوەی توانایدا حەقی خۆی بداتێ . ئەویش بەو یادکردنەوەو ئاهەنگ گێران و لەسەر نوسینانەو . . کە لە هەر دەرفەتیکدا پێشکەش ئەکرێت . تا ئێستا دوو جار ئاهەنگی گەورە بۆ بیکەسو بیرەوەری بیکەس گێرراوە ، یەکێکیان لە سالی ٩٥٨ دا و ئەوی تریان لە سالی ١٩٧٠دا . ئەمە جگە لە کۆری یادکردنەوە ، بێگومان ئەمانە کە من بەرامبەر بە یەکێکی وەك بیکەسو هاوەڵەکانی ، بەلام ئومید ئەکەین لە مەودوا نەك هەر ئەوانە بەڵکو روژێك لە رۆژان پەیکەریشیان بۆ بکرێت .

وەختێ خۆی بیکەس لە ماڵەکەی خۆیدا (ماڵی یەکەم ژنی کە حەلاوە خانی خوا لێخۆشبو بوو) وینەیەکی خۆی پیشان داوم کە بەمیزەرو جبەوە بوو لەگەڵ قوتابیەکانی (دارالعلوم) لە سالەکانی ١٩٢٤ – ١٩٢٥ دا لە بەغدا پێکەوە گرتبوویان ، بیکەس لە ریزی پێشەوە وەستابوو ، وینەیەکي ئێسك سووكو سەیریش بوو ، نازانم چی لێ هات . بەداخەوە ئەو وێنەیەی وا دیارە نەماوە کە خۆشی زۆری لابەنرخ بوو .

لە دیوانەکەی بیکەسدا پارچە شیعریکم هەست کرد کەتیایدا نەبوو ، یەکێکشم دی لە هەندێك شوینیدا وەك خۆی نەبو کە خۆم لە دەم بیکەسم بە جۆرێکی تر بیستوە و بەڵکو لە کاتی خۆیدا لە بەرم کردوە .

یەکەم پارچە کە لە دیوانەکەیدا نەبوو ئەمەیە :

تانجەرۆ

ئەی تانجەرۆ ، کەوسەری هەمو خاکی کوردستانی خۆمانی
بەراوی تۆ ، سەر بەرزقو خێر ، پر دەغلو دانی زۆر جوانی
تەوسیفی تۆ ، قەت نایەتە ، تەحریرو نووسین
هێندە پر فائیدەی جوانی ، باعیسی فەخری کوردانی
خورەی ئاوەکەی تۆ ، هەموو غەمێك لە دڵ ئەبا
سەوزایی دەوری تۆ ، عالەمێك پر سرور ئەکا
مەنزەرەی تەبیعی ، هەمتای بەهەشتی فیردەوس ئەکا .

شیعرەکەی تری کەمن بەو جۆرەم نەبیستوە کە لە دیوانەکەدا هاتووە ، شیعرەکەی رەمەزانەو بەم جۆرە دەست پێ ئەکات نەك بەو جۆرەی لە دیوانەکە دایە :

غەلبە غەلبی خەڵك ، زۆرە تێناگەم
هەر ئەڵێن هەورەو فەرق پێناکەم
یەکێك هات وتی : چۆنی نازانی
ئەلحەمدوللا ، خۆ موسوڵمانی
سبەی دوسبەی وا رەمەزانە
مانگیکی گەورەی موسوڵمانانە
ئەم خەڵکە بۆیە گردن لێرانە
بزانن مانگ دیارە یاخود پەنهانە

دوای ئەوە لەبەیتی پانزە هەمدا راستیەکەی بەم جورە یە نەك وەك لە دیوانەکەدا هاتوە :

ئەوقاتم بەبێ هێزی هەر وەك تر
ئەرۆمو کەوتووم وەك مریشك بەکر

هەروەها بەیتی بیستو پینج هەم راستیەکەی بەم جۆرەیە :

ئەگەر هەوالی ئەویش ئەپرسی
باسی توتنە یاخود مەبعووسی

بەیتی بیستو هەشتیش بەم جۆرەیە نەك وەك لە دیوانەکەدا هاتوە :

ئەوا بەم حاڵە شەومان رابوارد
چوینەوە ماڵێ پارشێویشمان خوارد

بەیتی سیو یەکیش بەم جۆرەیە :

تەبیعەت گەرمە هەروەك ئاگرە
بۆ شەرو هەرا دایم حازرە[4]

ئەمە بو ئەو شتانەی بەر چاوم کەوتن ، بێگومان ئەم توزە کەموو کوریانەش هەرگیز لە نرخی دیوانەکەو لە ئەرکو عەزیتی کاکە حەمەی مەلاکەریم کەم ناکەتەوە ، بەڵکو بە پیچەوانەوە کاکە حەمە خۆی زیاتر هانی دام کە ئەم تێ بینیانە بخەمە روو .

---

(١) لاپەرە (٣)ی دیوانەکە .

(٢) سەیری بەرگی دووی رشتەی مرواری لاپەرە ٢٧ – ٢٨ بکە

(٣) حاجی ئەمینی کاکە حەمە قسەزان وقسەنەستەق بوو ، هەروەها میرزا عارف برای . خۆ ئەحمەدی میرزا ئێستاش هەموکەس بە عەززەت قسەخۆشەکانیەوەن .

(٤) سەیری لاپەرە ١١٦ – ١١٩ بکە